

Capitulet

Jocs tradicionals de Xeraco

Capitulet

Jocs tradicionals de Xeraco

Amb el suport de:
Ajuntament de Xeraco

Agraïments a:

Miquel i Maria Martínez	José Luis Planes
Maria Marqués	Francesc Torres
Elia Chuliá	Ma José Bataller
Joaquim Cebolla	Ma Vicenta Rubio
Òscar Torres	Pepe Doménech
Aitana i Carme Ferrando	Andrea Piera
Consuelo Chaveli	Salvadora Castelló
Ana i Àngela Torres	Chelo Castelló
Julio Civera	Rosa Miragall
Víctor Peris	Carmen Escrivà
Pedro Marín	Rosa Castelló
Àngela, Lluïsa i Joan C. Soriano	Rosa Bofí
Maria Júlia Cervera	Josep Rodríguez
Maria Isabel Lurbe	Guadalupe Rubio

Alumnat 1a Promoció de Valencià,
6è nivell EGB C. P. Joanot Martorell

© Del text, A. C. La Goleta, 2010

Text, fotografies, disseny i maquetació:
Equip La Goleta, Laura Campos, Rafa Campos
Joan Iborra, Antoni Martí, Raül Verdú

Il·lustració de la coberta:
Rafa Campos i Joan Iborra

ISBN: 978-84-692-5049-5
Dipòsit legal: V-3428-2009

Impressió: Gràfics Serveis Editorials, Sueca

Índex

COM UN JOC.....	11
FORMES D'ESCONDIR, TRAURE O TRIAR.....	19
CANÇONS I DITES	
El baquet.....	24
La meua xiqueta és l'ama.....	24
La tia Maria	24
Pepito.....	24
La maneta.....	24
On estem?.....	24
Rin,rin.....	24
A la fira no vages.....	24
Els peixets.....	24
Caragol.....	24
Tan xicoteta que sóc.....	24
Sol solet.....	25
Dalt de la muntanya.....	25
Senyor rei.....	25
Carnestoltes.....	25
Noviet i novieta.....	25
Mare puge dalt.....	25
Hui és diumenge.....	25
Si vols que et cante una cançó.....	25
Be, be borreguet.....	25
Marieta.....	26
Minyé.....	26
Cançó de bressol.....	27
Ai Xúmbala!.....	28

JOCS DE FALDA I DAVANTAL

Mixinetes.....	30
Palmes, palmetes que ve el pare.....	31
Tita, tita pon un coco.....	31
Ací em pica, ací em cou.....	32
Tat per ací, tat per allà.....	32
Quan vages a comprar carn.....	33
Bernat, Bernat.....	34

JOCS D'INFANTS

Pissi pissiganya.....	37
Calfamans.....	38
Els ditets.....	38
Roda la mola.....	39
Els pardalets.....	39
Les claus de Déu.....	40
Roda, roda, sant Miquel.....	41
La lluneta.....	42

JOCS D'EXERCICI

Moros i cristians.....	45
Tallar fil.....	45
Les bones casseroles.....	46
A cavallets.....	46
La serp.....	47
El mocadoret.....	47
Parat.....	48
Botifarra llarga.....	49
Estirar la corda.....	49
Fava, munta i calla.....	50
Xàbiga.....	52

AMB JOGUETS I OBJECTES

Els fanalets.....	55
Cartonets.....	56

Tirar amb fona.....	57
El tirador.....	57
La navaixeta.....	58
L'all.....	58
Córrer la roda.....	59
Els salerets.....	59
Gall o gallina.....	60
El mistet.....	60
Les telles.....	61
Les xapes.....	61
L'osset.....	62
Enviar a per pansa o anar a dur pansa.....	62
El sambori.....	63
Pic i pala.....	64
La cadireta.....	64
A boletes.....	65
El rogle o la trompa.....	66
Les birles.....	68
La corda.....	69
Harca.....	70

AMB REGLES TRADICIONALS

Capitulet.....	73
Mare carabassera / Pare carabassot.....	73
Conillets a amagar.....	74
Passar-la.....	75
La tocadeta.....	76
La ultimeta.....	76
Cassoleta de pernil.....	76
La gallineta cega.....	76
La xata merenguera.....	77
El punyet.....	79

FER PILOTES DE GOMA.....	80
--------------------------	----

GUAITAR AL CANTÓ.....	83
-----------------------	----

Com un joc

Com un joc

Els jocs de carrer, els transmesos per la tradició secular, formen part de la cultura dels pobles com un patrimoni immaterial, a manera d'un programari o sistema informàtic, emprat per a modelar, a ús i costum de cada societat, el comportament de la xicalla, a més de garantir la transmissió dels valors culturals. Són jocs amb què les criatures s'ensenyen a conviure i a defensar-se, adquireixen habilitats i destreses, atien l'enginy, l'astúcia i incrementen notablement la sociabilitat i la creativitat de forma lúdica, s'exerceixen les facultats físiques: la velocitat, la força, la resistència... En els jocs tradicionals, cada membre que hi juga adquireix un rol específic on ningú no és estrany i la participació grupal s'hi fa necessària. Els jocs d'infants són capaços de marcar unes pautes a seguir ordenades per la societat on es desenvolupen. Els xiquets s'ensenyen a seguir unes normes de conducta, a prendre decisions sense l'ajut de ningú, a respectar el líder i marcar el seu territori, a assumir la derrota i saborejar la victòria. Alguns ho feien de forma espectacular, amb aquells rastres de gometes de gasoses enganxades a la llença. També aprenen la llengua del carrer, els girs lingüístics locals i els costums tradicionals.

Els divertiments per a infants mantenen unes arrels ancestrals que podem cercar dins aquella trama o llegat clàssic provinent de Grècia i Roma, quan no cal remuntar-nos a societats molt més antigues. L'historiador holandés Johan Huizinga, en un apassionant estudi titulat

Homo ludens, ho resumia de manera sintètica en afirmar que el joc era més vell que la cultura i pressuposava l'existència de la societat humana. No resulta difícil observar alguns d'aquests jocs populars en taulellets medievals, en gravats i pintures, molt profusament en aquelles esplèndides manisetes de colors vivíssims del segle XVIII. El socarrat que il·lustra aquestes pàgines retrata dos xiquets jugant al sambori, un joc extremadament estès i popular arreu de les nostres terres, però que també es juga a d'altres indrets, amb noms diferents i amb d'altres modalitats. Prové d'un joc antic practicat pels grecs de Sicília, datat sobre els anys 750 aC i difós pels romans arreu de l'Imperi, amb un significat clarament religiós, transitar del món material a l'espiritual. A les comarques del Comtat i l'Alcoià, el sambori és conegut com l'«enxanc», molt similar a la denominació usada pels catalans que l'anomenen la «xarranca», tots dos derivats del verb eixancar o eixancarrar, referida a l'acte de separar les cames per a jugar-hi.

Les criatures, en època de penúria econòmica, llegiu quasi sempre, creaven i fabricaven les joguines amb elements humils, senzills i abundosos: camions i espases de fusta, escopetes de canya, trens de ferralla, forts de cabirons, milotxes de canya i paper de diari o cartells de cine, pistoletes fabricades amb gafes d'estendre o els carrets, d'una simplesa astoradora: una bobina buida de fil de sobreffilar, una goma elàstica, un palet sobrer i un poquet de sabó. Entre la senzillesa dels materials emprats hi ha la canya i els cordells o fils. La flexibilitat de la canya, molt comuna arreu del terme, en especial a les vores dels camins, permetia doblegar-la i subjectar l'arc amb un cordell. La tensió produïda disparava les fletxes de les més diverses classes, si bé les millors procedien del senill de marjal, una varietat autòctona de canya palustre molt lleugera, prima i forta. Un altre aspecte era la punteria dels arquers, però l'entreteniment estava garantit. Activitat compartida amb altres formes més 'suculentes' de passar-s'ho bé en eixir d'escola, com anar d'estranguis a collir albercocs, figues, peres, etc., sense que l'amo ho descobrira. Un dels jocs que acumulava més entusiasme entre els sagals era el raspall, poques formes de diversió tan completa poden suportar-hi la comparació. Amb una pilota fabricada destrament a casa, el carrer per terreny de joc i la mà nua, s'organitzaven unes partides tan sorolloses i cridaneres que desfermaven verdaderes passions fins que en un moment determinat, sense haver acabat tan atàvica partida, la pilota s'encalava dalt d'alguna teulada

o d'algun balcó i el resultat final quedava com camot: «Dos i ratlla i pilota encalada»

Els joguets industrials encara que no eren desconeguts resultaven excessivament cars per a les economies domèstiques i rurals. Les pilotes de colors vius, els tricicles, els trenets elèctrics o les bicicletes de menuts eren objectes cobejats que apareixien llunyans i difícils d'atènyer. Contràriament, hi havia una sèrie d'activitats complaents adreçades als més infants a qui s'entretenia amb cançons, jocs de mans, accions del cos, etc. Quan les criatures eren menudes, el pare solia passejar-les damunt el muscle, subjectats per les mans i abraçats al seu cos, una acció denominada portar o 'dur al be'. Una altra manera divertida es coneixia com 'cametes al coll' i consistia a seure l'infant sobre els muscles 'escarramallat', és a dir, cama ací, cama allà. L'escoltet era un joc apte per als més menuts, alguna xiqueta de la colla deia una cosa o paraula difícil a la del costat, aquesta a l'altra i així, successivament, passaven l'escoltet d'una a l'altra. En arribar al final, la darrera havia de reproduir el missatge rebut a la resta i sempre diferia del mot inicial.

Les xiquetes no compartien els mateixos jocs que els xiquets, tret d'uns quants, i tenien una sèrie d'activitats pròpies que les divertien

tant o més com les masculines. La nina ha estat des de sempre una dels primers joguets de la humanitat, present a totes les cultures i continents, un atavisme innat a l'ésser humà. S'aprofitava qualsevol mena de recurs per construir una nina o un nino amb retalls de tela, vegetals, de fusta; qualsevol cosa podia servir per a confeccionar-la i feien gala d'una bona dosi d'imaginació. Si els pares en podien comprar una, encara que fóra de tela o de cartó, l'afortunada criatura la considerava una joia. Amb la nina, les xiquetes hi jugaven a imitar els majors, fer-li robeta, canviar-la, donar-li menjar, pentinar-la, adormir-la, jugar a pares i mares, a metges i qualsevol altre entreteniment que els vingués al pensament. Pels volts del quaranta i cinquanta del segle xx, van aparèixer les ninetes i els vestits retallables. L'aparició de la nina Mariquita Pérez, una joguina de luxe, prohibitiva per a la

majoria de criatures de Xeraco, va alçar una gran passió i la seua popularitat es va escampar per tots els estaments socials.

En temps passats era mot habitual que les xiquetes hi jugassen a dones i es disfressaren de majors amb davantals de cuina, mocador al cap, etc. Amb les poques nines que hi havia i qualsevol mena d'atifell fet per elles o comprat a la fira, imitaven les dones en les tasques habituals de guisar, parar taula, netejar, empapussar els nadons; muntaven venderies amb bastonets, fulles d'herbes i plantes, pedretes... També imitaven els casaments i els bateigs, amb un reguitzell de convidats i padrins, rector i escolanets inclosos.

Per a classificar els jocs d'infants hi existeixen nombroses formes i tipologies. Per al cas de Xeraco hem optat per un criteri eclèctic, senzill i entenedor atès el propòsit d'aquesta publicació. Hem dividit tot el

material i els textos
que descriurem de
menor edat a major.
car les formes d'elimi-
d'«escondir», que es can-

fer de mare, qui començava la selecció o, la part més pesada i penosa, qui havia de pagar. El segon conté aquelles cançonetes o dites amb què es torbava la xicalla quan es veien queferosos, plovía —molt o poc— o feien rogle per contar acudits. Són cançons de sobra conegudes que comparteixen un territori extens i que trobarem a qualsevol poble valencià amb lleugeres variants, de vegades només una paraula o un verset, per tal d'adaptar-les a la idiosincràsia local. Fóra el cas de *Mare puge dalt*, *A la fira no vages*, *El baquet*, *Hui és diumenge*, algunes cançons de Pasqua o l'omnipresent cançó de bressol, *La meua xiqueta és l'ama*, entre tantes altres. Hem inclòs una antiga i bella cançó de bressol que vàrem rescatar fa uns anys en editar el llibre seminal *La*

fruit del treball de camp en set capítols
forma breu i ascendent, és a dir, de
Hem dedicat el primer capítol a expli-
nació o de selecció, és a dir, fórmules
taven o recitaven per triar qui havia de

La serp de la venta

Cançons tradicionals
de Xeraco

**Associació Pares d'Alumnes Col·legi
Públic Joanot Martorell de Xeraco**

serp de la venta, que llavors vàrem titular *Cançó de bressol de Xeraco*. El tercer capítol inclou una selecció de jocs que hem vingut a denominar «Jocs de falda i davantal» adreçat als menuts als qui s'amanyagava amb gestos, moviments de cos, cosconelles, cançonetes i tota classe de moixaines. Al quart apartat hem encabit els jocs infantils dedicats als petits de casa que solien jugar-se a la porta del carrer, en família o en un entorn a redossa; són textos que servien perquè l'infantet realitzara determinants moviments com *Pissi pissiganya*, *Els ditets*, *Calfamans*... A partir d'aquí, la classificació adopta una altra volada o model per a distribuir la resta de jocs recopilats. Hem seguit un format lògic que hem repartit en tres grans apartats: «Jocs d'exercici», «Amb joguets i objectes» i «Amb regles tradicionals».

JOAN IBORRA

Formes d'escondir, traure o triar

Arreu del món les persones i en especial la infància ha gaudit d'una varietat d'entreteniments tradicionals, festius, de celebracions populars dels què ara volem fer testimoni pel que fa a Xeraco. En general fem referència a diversions o activitats de xiquets i xiquetes a qui podríem aplicar les característiques de l'esplai no consumista, entreteniment pur, igualitari i enriquidor. De fet no calen eines o estris en molts jocs i en altres resulten completament senzills o amb materials que ara diríem reciclats, Tanmateix, l'oci consumista de béns i serveis de la societat moderna sembla guanyar la batalla (consum compulsiu de TV, consoles, ordinadors...) En els jocs, per saber qui pagava, qui havia de fer de mare, de mà de partida o triar cadascun dels membres dels equips que competien, hi existien diverses formes o sistemes:

Per numeració. S'acordaven prèviament uns números aleatoris i qui feia de cap o mare començava a contar «1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9...» un dels participants cridava «Prou!» i a partir d'ací s'adjudicaven els números correlatius als qui formaven el rogle. Pagaven aquells sobre els qui requeien els números aleatoris.

A peus. Dos jugadors enfrontats a uns metres de distància avançaven un cap a l'altre col·locant alternativament un peu davant l'altre. Aquell a qui al final li quedava el peu damunt de l'altre, triava primer un jugador per al seu equip i a partir d'ací, seguia la tria alternativa.

A punyet. Amb els dos punys tancats, el jugador havia d'endevinar, colpejant amb el palmell de la mà, la mà tancada que contenia algun objecte, generalment una pedreta.

Cançons d'escondir. Els jugadors s'organitzaven en rogle i la 'mare', se situava enmig i amb l'índex assenyalava un per un cadascun dels xiquets alhora que recitava la cançoneta i els atribuïa cadascuna de les síl·labes o paraules. A qui li tocava la darrera síl·laba era eliminat i havia de pagar. També es produïa el procés invers en què es triaven els qui no havien de pagar, amb la repetició de la fórmula d'escondir, fins a quedar-ne només un, que era qui pagava. Era una fórmula mot usada amb nombroses denominacions alternatives com repinyar, discundir, condir, fer plom, romar, etc. Són textos recitatius i rítmics acompanyats d'una tonadeta, formats de vegades per paraules inintel·ligibles, gastades o deformades per l'ús i la transmissió secular. Vénen a representar una variant infantil imitativa dels rituals i salmòdies magicoreligiosos. A Xeraco, «Prou!» era la primera expressió d'escondir per indicar l'inici del procés.

A d'altres llocs se solia exclamar Plom! El pas del temps deu haver escurçat la memòria i només hem pogut recuperar aquestes que transcrivim tot seguit.

- ◆ La boleta del café jo la sé comptar molt bé del color del xocolate: un, dos, tres i quatre.
- ◆ Una mona dalt d'un fil: trenta, quaranta i mil.
- ◆ 1, 2, 3 ,4. Prou! 5, 6, 7... trenta i l'ou.
- ◆ Peu regató de Maria de cotó. La comare Malaena s'ha ficat dins la cadena. Pim pam fora.
- ◆ Tinc una gallina blanca que tot m'ho escampa. Tinc una gallina negra que tot ho arreplega. Tinc un gall (o poll) que fa flautes ni són llargues ni són curtes.
- ◆ Tria, tria, tria la Maria, tres grans llevem d'una espiga, de quin color és? Aquesta cançó també podia convertir-se en un joc en què els jugadors havien d'endevinar sota quin potet s'havia posat una penyora.

Cançons i dites

El baquet

Un xiquet xicotet
ha caigut un baquet
s'ha trencat la cameta
i ara va coixet.

La meua xiqueta és l'ama

La meua xiqueta és l'ama
del corral i del carrer
de la parra i de la figuera
i la flor del taronger.

La tia Maria

La tia Maria de Benifairó
es menja les figues i tira el peçó.

Pepito

Pepito toca el *pito*,
sa mare també;
son pare es tira un pet
i rebota a la paret.

La maneta

La maneta morta
que va a l'horta
buscant menjar
i no en troba.

On estem?

On estem?
En tauletes.
Què menges?
Farinetes.
Què beus?
Aigua de la mar.
Doncs, torna't [a] acatxar.

Rin, rin

Rin, rin la guitarreta,
rin, rin el guitarró.
(*es feien gestos de tocar l'instrument*)

A la fira no vages

A la fira no vages
si no tens diners,
que voràs moltes coses
i no et compraràs res.
(*es deia per la fira de Gandia*)

Els peixets

Els peixets de la mar
ja no tenen què menjar
es rebolquen per l'arena.
Alça morena,
que em pica l'esquena!

Caragol

Caragol, caragol
o (Caragol, gol gol,)
trau les banyes, trau les banyes.
Caragol, caragol,
o (Caragol, gol gol,)
trau les banyes que ix el Sol.
(*es cantava després de ploure*)

Tan xicoteta que sóc

Tan xicoteta que sóc
per pujar dalt l'enterrat
a llegir esta carteta
que la mestra m'ha donat.
Si la mestra em fera llum
jo diria la veritat.

Sol solet

Sol solet,
vine a vore'm,
vine a vore'm.
Sol solet,
vine a vore'm
que tinc fred.

*(es cantava si eixia el Sol després
de ploure)*

Dal de la muntanya

Dalt de la muntanyeta
hi havia un pastoret
tocant la flauteta,
Tonet, Tonet, Tonet.

Senyor rei

Senyor rei! Ja estic aquí!
La palla i les garrofes per al
rossí,
les casques i les coses per a mi!
Tirorirorí.

Carnestoltes

En gener o febrer
Carnestoltes hem de fer,
qui no vulga Carnestoltes
que tanque les portes.

Noviet i novieta

Noviet i novieta es volen casar
tanquen la porta per no con-
vidar.

*(Es cantava de broma a una pa-
rella quan se sabia que s'agra-
daven)*

Mare puge dalt

Mare puge dalt
i baixe'm la corbata
que me'n vaig al Grau
amb una xica guapa.
Passa un senyoret
i tira una pesseta.
Tire-me-la a mi
que sóc la més pobreta.
Totes les pobretes
se'n van a dormir
amb la panxa buida
(amb la camisa curta)
i els peus arrupits.

Hui és diumenge

Hui és diumenge,
la rata penge,
vindrà el capellà
i se'n durà a tu
i al teu germà.

Si vols que et cante una cançó

Si vols que et cante una cançó,
te'n cantaria més de mil,
que les porte en la butxaca
lligadetes amb un fil.

Be, be borreguet

Be, be, borreguet
que la mare no té llet,
la miqueta que tenia
se l'ha beguda el corderet.

Ja plou aigua

Ja plou aigua xicoteta
la vaqueta se'n va al bou
com si fora Tereseta
que el seu nóvio no la vol.

I tenia cosconelles
en la planta del peu gros.
Marieta tant rascava
que arribà a traure's l'os.
Ja se'n torna Tereseta
caminant com un mussol
perquè porta carabassa
per ficar-la al perol.

Marieta

Marieta, Marieta,
si vas a la pujadeta
pegaràs un colpet
a la finestreta
i ta mare dirà:
Què és això Marieta?
Això és el gatet
que acaça la rateta.

El dia que anuncien la bereneta
Pum, catapum xim, xim,
gori, gori, gori,
taram, tam, tam.
La bereneta pum.
No queda en el poble
ni una xiqueta.
Pum, cataplum, xim, xim,
gori, gori, gori,
taram, tam, tam.
La bereneta pum.

Siga en cabasset o en cistellet.
Pum, cataplum xim, xim,
gori, gori, gori,
taram, tam, tam.
La bereneta pum.

Minyé

Minyé, minyé, minyé,
tirulí, tirulí, tirulero.
Minyé, minyé, minyé,
tirulí, tirulí, tirulà.
Un, dos, tres (*palmes*)

Xarlot, Xarlot, Xarlot
l'home de la rialla.
Xarlot, Xarlot, Xarlot
l'home del bigot.
Un, dos, tres. (*palmes*)

Que se li veia l'os,
de la punta, de la punta.
Que se li veia l'os,
de la punta del dit gros.
Un, dos, tres. (*palmes*)

Minyé, minyé, minyé,
tirulí, tirulí, tirulero.
Minyé, minyé, minyé,
tirulí, tirulí, tirulà.
Un, dos, tres. (*palmes*)

Minyé, minyé, minyé,
sabates de torero.
Minyé, minyé, minyé,
Tirulí, tirulí, tirulà.

Cançó de Bressol

Dorm-te, dorm-te xiquet guapo
que ta mare és a Xeraco
i ta mare és a l'horta
i et durà una lloca torta.
Si s'adorm la meua filla
sa mare li comprarà
unes sabates noves
que el diumenge estrenarà.

Dorm-te, dorm-te xiquet guapo
que ta mare és a Xeraco...

El meu xiquet té soneta
molt prompte s'adormirà
que son pare és a Gandia
i fins a la nit no vindrà.

Dorm-te, dorm-te, filla meua,
que ton pare és a pescar
si ve i et troba desperta
segur que se'n torna a anar.

Dorm-te, dorm-te xiquet guapo
que ta mare és a Xeraco...

Ai xúmbala!

Ai Xúmbala, la cataxúmbala.
Ai, Xúmbala del polissó.
Ai, Xúmbala les xiques guapes
sempre trien el millor.

Per la mar es cria el peix
en les séquies les anguiles
i en el magraner, magranes
i en el roser roses fines.

Ai Xúmbala, la cataxúmbala.
Ai, Xúmbala del polissó.
A les dones xocolate
i als hòmens bon bastó.

Si a mi em tiren pedradetes
i me les tiren de lluny
si me les tira el meu nóvio
vinguen pedretes com el puny.

Ai Xúmbala, la cataxúmbala.
Ai, Xúmbala del polissó.
Ai, Xúmbala les xiques guapes
sempre trien el millor.

Per negre que siga l'home
no el tingues de despreciar
són negres les botifarres
i són bones de menjar.
Ai Xúmbala, la cataxúmbala.
Ai, Xúmbala del polissó.
A les dones xocolate
i als hòmens bon bastó.

Si el meu nóvio
em regalara
un mocador a floretes
jo me'l posaria al monyo
amb cinquanta besadetes.

Ai Xúmbala, la cataxúmbala.
Ai, Xúmbala del polissó.
Ai, Xúmbala les xiques guapes
sempre trien el millor.

Un xiquet al mig del rogle
que li diuen Cacaqueta
porta pantalons de xulo
i un forat a la bragueta.

Ai Xúmbala, la cataxúmbala.
Ai, Xúmbala del polissó.
A les dones xocolate
i als homes bon bastó.

Quatre són de quadrilleta
i Àngel és el capità.
No toqueu a la xiqueta
que Angelet vos pegarà.

Ai Xúmbala, la cataxúmbala.
Ai, Xúmbala del polissó.
Ai, Xúmbala les xiques guapes
sempre trien el millor.
Ai! Xum.

Jocs de falda i davantal

Mixinetes

La mare o un altre familiar, amb la criatura asseguda damunt les cames, cara ella, agafava les manetes del nadó entre les seues mans i mentre recitava l'estrofa passava les manetes per la cara de la criatura gesticulant i fent gràcies perquè rigués. Al final s'acabava pegant-li unes galtadetes sense cap mena de força.

Mixinetes,
[a]rrapadetes,
vindrà el gatet,
és menjarà les sopetes
i farà:
Xap, xap, xap
(o Xip, xip, xip)

Palmes, palmetes que ja ve el pare

Els familiars majors més pròxims agafen les mans dels menuts i tots dos fan palmadetes mentre li canten:

Palmes, palmetes
que ja ve el pare
palmes, palmetes
que ja està ací.

Tita, tita, pon un coco

Per divertir i entretenir les criaturetes, les mares, germanes, iaies i altres familiars agafen les manetes dels infants i mentre canten la cançoneta, fan que colpege el ditet índex de la mà dreta amb el palmell de l'esquerra, això encantava els bebés

Tita, tita, *pon un coco*,
que demà en pondràs un altre
per a qui serà?
per a qui serà?
pel meu xiquet que se'l menjarà.

Ací em pica, ací em cou

Pels dies Pasqua, s'agafava l'ou de colors de les mones i recitant l'estrofa s'esclafava al front del xiquet.

Per ací em pica,
per ací em cou,
per ací em menge la mona
i per ací et trenque l'ou.

Tat per ací, tat per allà

Els majors, jugaven amb els nadons. Amb un mocador o drap davant la cara o tapant-se-la amb les mans i fent gràcies al xiquet, amagant i traient el cap per una de les quatre parts del mocador, o apartant les mans de la cara, li feien gràcies a la criatura mentre li dien:

Tat per ací!
Tat per allà!

Quan vages a comprar carn

Es tracta d'un joc participatiu de la família ja que per regla general els participants eren el pare o la mare d'alguna criatureta. Amb la mà oberta i de cantó s'assenyalava el cos de l'infant des del peus fins al coll com si fos un ganivet dient: «Quan vages a comprar carn, no compres carn d'ací (assenyalant una part del cos, ni per ací (assenyalant el genoll), ni per ací... D'aqueixa manera recorre el cos del bebé des dels peus fins al coll i en arribar-hi diu repetidament: «per ací, per ací, per ací!», simulant alhora que està tallant el cos de la criatura. Açò quasi sempre causa rialles al xiquet, perquè li produeix pessigolles.

Quan vages a comprar carn,
no compres carn d'ací.
Que no te la tallen,
per ací.
Per ací.
Per ací tampoc.
Per ací, per ací, per ací, per acííí!

Bernat, Bernat

Era un joc per entretenir les criatures menudes que tenien uns quants mesos d'edat, més o menys. El pare, la mare, la iaia, la germana, etc, li cantaven:

Bernat, Bernat,
cureu-me el cap
amb un coixí
a cada costat.

Mentre es cantava, la criatura es colpejava el cap amb la mà.

BERNAT, BERNAT

(Oliva)

Jocs d'infants

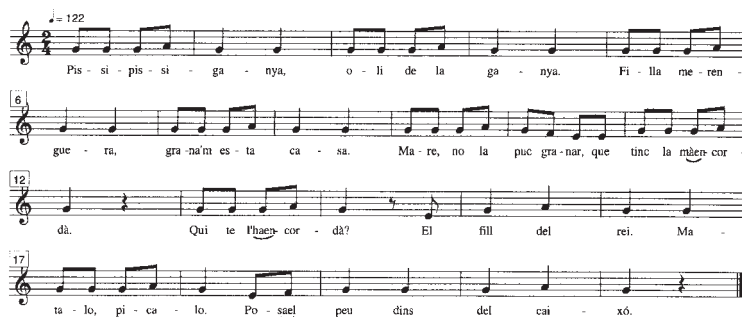
Pissi pissiganya

La colla de xiquetes seia en terra en forma de rogle, juntaven les sabates o espadenyas per la part de la sola. La xiqueta que feia de mare recitava la lletra del *Pissi pissiganya*.

Pissi pissiganya,
oli de la ganya.
Filla merenguera
[a]grana'm esta casa.
Mare, no la puc [a]granar,
que tinc la mà encordada.
Qui te l'ha encordada?
El fill del rei.
Mata-lo, pica-lo,
posa el peu dins el caixó.

Aleshores el peu que es corresponia amb l'última síl·laba recitada, s'amagava davall l'altra cama i recomençava la cançó fins eliminar tots els participants. Guanyava l'última que li quedava un o els dos peus sense amagar.

PISSI PISSIGANYA

Calfamans

Els xiquets i majors asseguts al voltant de la taula posaven, per torns, les mans, de manera alternativa i per ordre rigorós, una damunt de l'altra, primer lentament i després, cada vegada més ràpidament, fins que l'ordre es trencava i aleshores tots es posaven a pegar palmades.

Els ditets

Els majors agafaven una de les manetes del menut i agafant un per un la punta dels dits anaven dient-li i fent-li gràcies:

Este és el pare,
 este la mare,
 este demana pa,
 este diu que no n'hi ha.

I este fa:
 Gorrinet xinxe,
 gorrinet xinxe,
 dins l'armari
 o (al caixonet)
 n'hi ha un trosset.
 o (que el dimoni no té fred)

Roda la mola

Els xiquets feien un rogle i agafats de les mans rodaven en un sentit (per exemple cap a l'esquerra) mentre cantaven:

Roda la mola,
Peret se'n va a escola.
Roda el molí,
Peret ja està ací.
Una coca fina
i un barral de vi.

Els pardalets

Asseguts davant la taula, la xicalla deixava dos paperets a ser possible de distint color o bé s'embolicava els ditets índex de cada mà i mentre recitava la cançoneta, un ditet s'enduia un dels paperets i tot seguit amb l'altre dit, s'enduia l'altre paperet al temps que canviava de dit. Els feia aparèixer en dir «torna» al dit índex.

Dos pardalets se'n van a volar
se'n va Pere, se'n va Joan.
Torna Pere, torna Joan.

Les claus de Déu

Asseguts a terra, fent un rogle més a menys nombrós de xicalla, cinc o sis participants asseguts en cadires al voltant d'una d'aquelles tauletes velles, agafaven dues pedres, una per a cada mà, i les posaven en terra o damunt la taula. Es posaven a cantar i passaven les pedres al company del davant, però en deixar-les a terra o damunt la taula, devien colpejar de manera rítmica i amb certa intensitat.

Les claus de Déu,
sant Pere i sant Joan.
Sant Pere anava darrere
amb el triqui, triqui, trac.

Acabada la cançoneta, es deixaven caure de cul. Després s'alçaven i tornaven a rodar en sentit contrari, tornant a repetir la mateixa cançó.

Roda, roda, sant Miquel

Acompanyats d'una música popular, aquest joc el practicaven xiquets ordenats en un rogle i agafats de les mans. Rodaven mentre cantaven la cançó. Hi havia una variant apta per als més menuts que començava per: «Serra, serra».

Roda, roda
 Roda, roda Sant Miquel,
 tots els àngels van al cel,
 carregats amb un bagul.
(un d'ells deia)
 Que es gire, que es gire
(nom del xiquet o xiqueta) de cul.

Tot seguit, la xiqueta es girava i s'agafava de les companyes, mirant cap a fora del cercle i anava repetint-se aquest fet fins que totes acabaven mirant cap a fora. Aleshores, s'espentaven les unes contra les altres pegant-se palmades al cul.

La lluneta

Es jugava en un rectangle de llum que projectava alguna casa del carrer, llavors molt fosc. Les xiquetes en pronunciar la darrera síl·laba, enganxaven a córrer per entrar dins del rectangle il·luminat. Pagava la xiqueta que quedava fora.

A la teua lluneta estic,
tu estàs fora i jo
estic dins.

Jocs d'exercici

Moros i cristians

Havent donat mà, els xiquets es dividien en dos bàndols. Tot seguit marcaven en terra dues ratlles paral·leles a una distància determinada una de l'altra i formaven en fila un al costat de l'altre darrere de cadascuna de les ratlles. Començava un dels equips, del qual eixia un xiquet que marxava cap al camp contrari fins arribar davant els contrincants i començava a passar la mà per damunt dels palmells de les mans del contraris per no declarar obertament a qui li pegaria la palmada. Quan ja ho havia decidit, colpejava el xiquet elegit i cametes al cul s'enfilava cap el seu territori. Si no l'agafaven, el perseguidor realitzava la mateixa operació però en camp contrari. Si per alguna d'aquelles era agafat, quedava eliminat. També es podia enganyar fent con si s'anara a pegar la palmada i no es pegava, però si s'eixia del seu terreny sense que li pegaren i l'agafaven, també quedava eliminat. Guanyava l'equip que aconseguia eliminar a tots els contraris i el joc tornava a començar.

Tallar fil

Després de d'escondir i triar qui pagava, aquest comptava amb la resta fins a deu i se n'anava corrent el més aviat possible darrere d'aquell que havia decidit, generalment el qui menys corria. Aleshores, si algun dels companys més intrèpids o que més corrien es creuaven entre el perseguidor i perseguit, el caçador havia de canviar de presa i seguir aquell que havia travessat, és a dir «tallar el fil». Quan aconseguia tocar algú, deia «Tocat!» El perseguidor quedava lliure i pagava el perseguit. De vegades, algú passava entre el caçador i el perseguit; el caçador havia d'intentar tocar el qui havia travessat entre mig. I així creuant-se els uns i els altres i canviant el rumb el qui pagava, anaven jugant fins que es cansaven.

A cavallets

El jugador més lleuger de pes pujava al be d'un altre més fort. Després de formar-se les parelles, intentaven tombar els altres a terra fins que quedava la parella guanyadora. Una altra modalitat era fer una correguda per veure qui arribava més prompte a un lloc determinat.

Les bones casseroles

També conegut amb el joc de l'*idem*, *eadem*, *idem*, era molt freqüent practicar-lo pels carrers del poble. Es marcava una ratlla al costat de la qual es ficava un xiquet ajupit i a l'altre costat de la ratlla, fent cua, el primer dels jugadors indicava com s'havia de botar. La varietat de bots era molt nombrosa i complicada, per exemple, botar sense tocar el xiquet ajagut, posant les mans damunt l'esquena, colpejar-li el cul amb un peu, colpejar-lo amb el cul sobre l'esquena, botar i caure amb els peus junts, en caure quedar-se quiet, trencar el rastre, no arribar a l'hora... Una altra possibilitat era ordenar al qui pagava que s'allunyara una o dues passes de la ratlla i aleshores el cap de la fila ordenava les camallades o bots fins arribar al qui pagava. La dita més coneguda d'aquest joc fa així: «A les bones casseroles, qui no fa rastre paga».

La serp

Una bona colla de xicons s'agafaven de les mans per formar un rastre, és a dir, una serp. El primer de tots era el cap i l'últim, la cua. El que feia de cap estirava fent que la cua girara al seu voltant. Els últims intentaven contrarrestar el moviment que havien iniciat els de davant per no embalar-se fent més força en sentit contrari i procurant no caure ni trencar-se.

El mocadore

Dos xiquetes d'escondien i formaven dos equips. Es donava un número a cadascun dels participant i tot seguit els equips es col·locaven darrere les ratlles que s'havien marcat i que delimitaven el camp de joc. Se'n marcava una al mig per a dividir els espais de cada equip. Una xiqueta es posava al mig del camp amb un mocador a la mà. Gridava un número. A qui corresponia de cadascun dels equips, havia de córrer cap a ella per furta-li el mocador. També podien simular agafar el mocador i si la contraria passava de camp, agafar-la i eliminar-la. Si la

perseguidora aconseguia tocar la companya que havia agafat el mocador, abans d'entrar al seu territori, era eliminada. Es podia córrer pels dos terrenys, però la perseguida havia de dur el mocador a la mà. La jugadora que tenia el número més alt havia de fer-se càrrec dels números de les companyes que s'havien eliminat. El joc s'acabava quan un dels dos equips es quedava sense jugadores.

Parat

La velocitat en la correguda era una part fonamental en molts jocs com aquest. Un grup de xiquets pagava (després d'haver d'escondit) i havien d'acaçar els de l'altre grup, que solia ser més nombrós, entre dos i tres xiquets més. Era recomanable mantenir una proporció de tres que pagaven per sis lliures. Quan tocaven algú, es quedava parat al lloc on l'havien tocat. Era norma fonamental que quan es tocava algú s'havia de dir «*parao llana*», si sols deia «*parao*» el xiquet que li tocava estar quiet, podia moure els braços imitant un molí i també podia moure un peu. Els seus companys intentaven tocar-lo perquè quedara lliure dient-li «lliure» i aleshores quedava lliure i tornava a córrer per fugir dels perseguidors. Una vegada que tots els components de l'equip perseguit estaven parats, tornava a començar el joc, però pagava l'equip perseguidor, al qual se li afegien alguns companys de l'altre equip triats a sort.

Botifarra llarga

Una reixa o un arbre motivaven un joc molt senzill en què participaven al voltant d'una dotzena de xiquets ordenats en una filera. El primer d'ells s'agafava a la reixa o a l'arbre i la resta, ajupits, s'agafaven de la cintura del qui tenien davant d'ells. Estiraven cap arrere o cap a qualsevol dels costats fins que la botifarra es trencava.

Estirar la corda

Les cordes d'espart o de cànem eren d'ús freqüent per a enfeixar en diferents treballs agrícoles i l'ús era comú entre els camperols, cosa que xiquets i xiquetes aprofitaven per a diversos jocs. El més senzill era el d'estirar la corda.

Qualsevol nombre de xiquets que es trobaren al carrer, es dividien en dos equips enfrontats i agafaven els dos caps de la corda i estiraven fins que un dels dos s'emportava l'equip contrari, més enllà de la ratlla marcada al terra o senyal prèviament establert. De vegades es produïen desafiaments individuals.

Fava, munta i calla

Primerament, es d'escondia i s'hi formaven dos equips, del grup de xiquets que pagava se'n triava un perquè fera de coixí, generalment el més fluixet, i es posava dret, arrimat a la paret o a un arbre. La colla que pagava s'ajupia; el primer posava el cap sobre l'estómac

del coixí i la resta amb el cap entre les cames del de davant agafant-lo per les cuixes per formar un rastre: «el burro». Els jugadors de l'equip contrari, des d'una distància prudencial, agafaven carrereta i botaven damunt d'ells dient la paraula «Fava». Quan tot l'equip havia saltat damunt del 'burro', l'últim d'ells, posant-se la mà, damunt de l'altra, a l'alçada del colze o al muscle, deia en veu alta *«fava, munta i calla»*, tota aquesta operació la devia fer sempre amb veu alta i a la vista de qui actuava de coixí. Els qui estaven davall devien encertar la posició dient-la també en veu alta, si era així pagaven els qui havien saltat, en cas contrari ho feien els mateixos que estaven ajupits. Les regles bàsiques del joc eren tres: no es podia tocar el terra amb cap part del cos; tampoc es podia parlar, riure's ni moure's; si el burro s'esclafava es tornava a repetir el joc. A partir de la dictadura franquista, la frase d'expressió valenciana amb què s'iniciava aquest joc tan antic fou substituïda per: *Churro, mediamanga, mangotero, ¿adivina lo que es?* que és la que ha arribat fins avui.

Xàbiga

La relació agrícola i festiva del temps que ens ocupa arreplega el testimoni de paraules trasplantades entre una activitat i l'altra. La xàbiga era una xarxa de corda o trenella gran que s'omplia de palla després de la sega per transportar-la a les pallisses, com a farratge per al animals. En certa mesura, el joc de xàbiga té per objecte reunir en un rastre llarg a tots els participants del joc. La colla de xiquets, reunida preferentment a la plaça, marcava en terra una zona, que era el refugi d'aquell qui pagava i dels qui s'agafaven mentre durava del joc. Tot seguit es realitzava l'operació d'escondir. Elegit pagador, es quedava al refugi i la resta corria a situar-se estratègicament per evitar ser acaçat ràpidament. Aleshores, el qui pagava eixia del refugi per agafar un dels companys. Si ho aconseguia, tots dos pegaven a fugir cap a la zona marcada, mentre els altres els perseguien pegant-los palmades al cul o a l'esquena, en cap cas mai s'havia de pegar amb el puny tancat. Al refugi no podia entrar cap dels xiquets i si per casualitat ho feia algú, havia de pagar. Els qui pagaven, eixien agafats de la mà per encalçar-ne qualsevol altre. Quan n'aconseguien tocar un, es repetia l'operació de fugida cap al refugi i les palmades al cul. Només els xiquets que es trobaven als extrems de la xàbiga podien tocar o agafar els altres que eren lliures i cada volta que n'agafaven un s'havia de soltar la xàbiga i tornar al refugi. Els xiquets que estaven lliures podien «tallar la xàbiga», i es repetia l'operació de fugida d'uns i la batuda de bateculs per part dels altres. També s'hi valia agafar aquells que s'acostaven prop del refugi i dur-los cap a dins i fer-los pagar també. El joc s'acabava quan l'últim xiquet lliure era agafat.

Amb joguets i objectes

Els fanalets

Durant l'estiu, el carrer s'omplia de taules al voltant de les quals sopaven els veïns, el meló d'Alger tancava la vetlada amb sabors i olors refrescants. Si tel meló eixia verd i per tant no era comestible, s'aprofitava per buidar-lo amb cura amb una cullera després de tallar-li el peçó. Amb el ganivet o la navalla es feien dibuixos sobre la pell verda exterior, (una casa, una escaleta, una lluneta, etc.) després s'instal·lava dins un ciri que il·luminava els dibuixos i els xiquets passejaven pels carrers tot cantant la cançó del sereno. Aquest costum dels fanalets ha reviscolat recentment a molts pobles per l'època estival.

Sereno, mereno
dis-me quina hora és.
La una, les dos,
van a tocar les tres.

El sereno ha mort un gos
se l'ha endut a l'hospital,
les xiquetes de costura
se l'han fet en oli i sal.

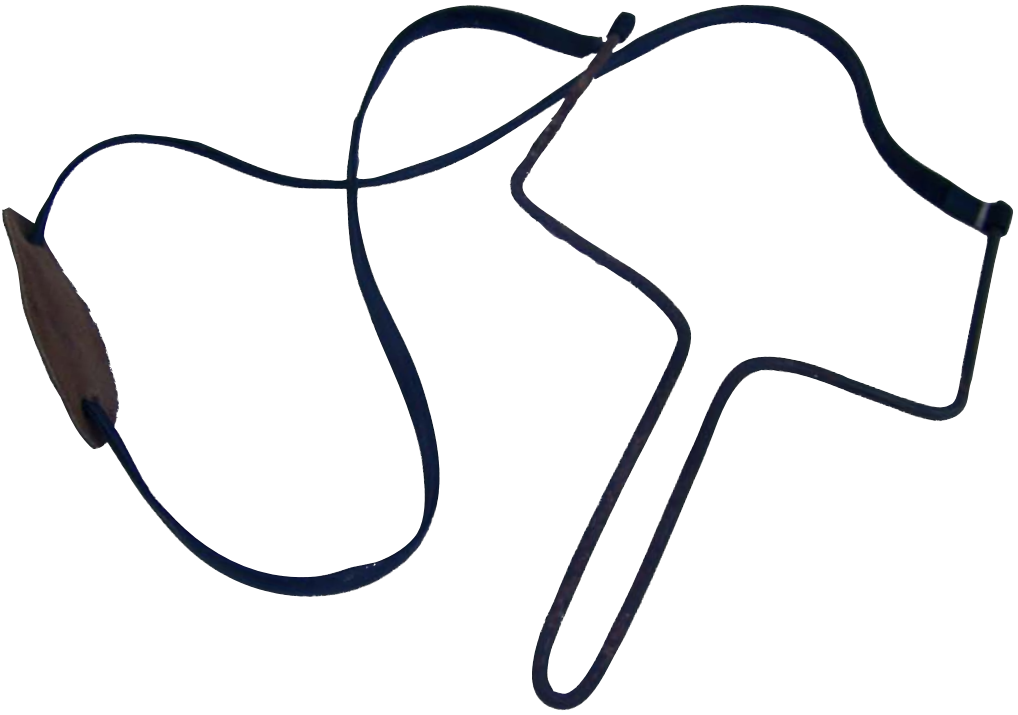
Sereno, mereno
dis-me quina hora és.
La una, les dos,
van a tocar les tres.

El sereno i la serena
se n'anaren a pescar
i pescaren una anguila
com els peixos de la mar.

Sereno, mereno
dis-me quina hora és.
La una, les dos,
van a tocar les tres.

Cartonets

D'una caixeta de mistos, s'agafava la part de damunt on generalment hi havia un dibuix, tot seguit, es dibuixava un cercle d'uns dos metres en terra i al centre es dipositaven els cartonets. Segons un ordre preestablert, cada jugador llançava una tella des de qualsevol part per traure els cartonets, que passaven a ser propietat del xiquet que havia aconseguit de traure'ls. Guanya aquell que aconseguia el major nombre de cartonets.

El tirador

Un gomàtic de bicicleta, preferiblement de camió, i una forqueta de taronger o metàl·lica, era tot el material necessari per confeccionar el popular tirador. Un tirador ben plantejat podia convertir-se en una diversió per l'eficàcia i velocitat en el llançament de pedres menudes, però al mateix temps esdevenia un perill notable si erraven el llançament i colpejava algú a la cara o al cristall de la finestra d'alguna casa.

Tirar amb fona

Els xicons, amb una pell i un cordell, construïen una fona i es dedicaven a tirar a un objecte o pedra que es posava dalt d'un pal clavat al terra, però també a qualsevol cosa que se'ls antoixara. També s'utilitzava en els enfrontament de les colles quan feien harca.

La navaixeta

Quan acabava de ploure i la terra quedava humida i tova, o en algun terreny banyat, es marcava un quadrat al terra de proporcions estipulades pels jugadors i es dividia en dues parts iguals. Els xiquets tiraven alternativament les navalles per clavar-les al territori de l'altre jugador per a guanyar la major quantitat possible de terreny al contrari. Els espais guanyats es marcaven seguint el tall de la navalla i s'esborraven les ratlles que ja no valien. Si la navaixa no s'hi clavava, no es guanyava cap tros de terreny. El joc acabava quan un dels jugador aconseguia tot el terreny del quadre.

L'all

Reunits una bona colla de sagals per jugar al pati de l'escola, a la plaça o fins i tot al carrer, sempre solien agafar una pilota de badana (que no feia molt de mal). Aleshores qualsevol d'ells la tirava ben alta i en caure, aquell que l'agafava la llançava amb força sobre qualsevol company que estiguera a prop. Estava prohibit tirar al cap, però era impossible saber on pegaria la pilota. Si s'encertava algun xiquet, es tornava a tirar, però en cas contrari, tirava qui aconseguia agafar la pilota. En el fons, l'al·licient era llançar la pilota el més fort possible contra un altre amb la intenció de fer-li mal. D'ací l'expressió que dien al principi del joc: «No val tirar a fer mal!» Quan es cansaven, algú eixia calent, es barallaven o algun major els escridassava, el joc s'acabava.

Córrer la roda

És un joc que ve de molt antic, el xiquets del poble quan aconseguien algun tipus de roda o cercle, de metall o de fusta, es dedicaven a fer-lo rodar pel carrer amb l'ajuda d'un bastó allargassat o vatera metàl·lica amb un ganxo a un dels extrems per conduir la roda. És clar que necessitem una roda de qualsevol mesura i un ganxo per impulsar-la. No teniu una bicicleta vella inservible? Desmunteu una roda, lleueu-li la coberta i la cambra d'aire. Podeu enganxar algun adornament de paper, tela o cartó als radis. En girar, forma uns efectes òptics calidoscòpics. Calen comes lleugeres por córrer sense que la roda caiga a terra. Era molt habitual llavors veure els xiquets competint per decidir qui era el més ràpid o tenia més habilitat.

Els salerets

Aprofitant la primavera, les xiquetes s'entretenien fent clotets en terra que decoraven de moltes maneres amb floretes i fulles de plantes i herbes. Quan acabaven la decoració, els tapaven amb vidres, generalment de botelles i quedava d'allò més curiós.

Gall o gallina

Una xiqueta arrancava d'un mos la part de la corfa de la taronja que hi ha sota el peçó i l'amagava darrere l'esquena. Aleshores preguntava als companys:

—Gall o gallina?

Era gall, quan el tel central de la taronja quedava junt a la corfa. Era gallina, quan el tros de corfa no el duia. Podem obtenir fàcilment gall, si es fa molla la taronja, rodant-la entre les mans o estrenyent-la amb suavitat amb un peu.

El mistet

Els xiquets formaven asseguts un rogle i drets o asseguts al terra encenien un misto. El cap començava passant-lo al del costat, aquest al següent i així fins que se li apagava a algú, aleshores la resta començava a pegar-li calbots tants com s'hagués acordat al principi o bé tants com el nombre de jugadors s'havien passat el misto. També, de vegades havia de complir l'encomanda que la resta de jugadors havia establert.

Les telles

Cada xiquet tenia una tella: una pedra plana o el taló de goma d'una espadenya. Els jugadors, després d'haver establert l'ordre, tiraven les telles allà on creien més adient, molt especialment aquell que tirava primer. El joc consistia a intentar tocar la tella que qualsevol dels altres jugadors havia llançat. Quan un dels components del joc aconseguia posar la seua tella a un pam o menys de la d'un altre xiquet, és deia que feia «pam», si la colpejava, s'anomenava «mort». Quan un jugador aconseguia posar tella a un pam o menys d'una altra, que rebia de l'amo de l'altra tella tants cromos o tapetes de mistos com prèviament s'havia acordat. Quedava clar que guanyava aquell que més cromos o tapetes de caixetes de mistos havia aconseguit.

Les xapes

Es marcava un rogle a terra i s'hi 'cassava' un xavo o peça antiga de coure a dins, és a dir, es tirava un xavo al mig del rogle. Tot seguit i per tandes, amb un altre xavo o peça, calia traure els que hi havia a l'interior del cercle. S'hi havia de llançar amb força perquè, si en tirar la peça no eixia del rogle, s'havia de tornar a 'cassar', és a dir, que calia introduir un altre xavo dins el rogle per anul·lar la jugada.

L'osset

Es reunia un grup, generalment de xiquets, i anomenaven un que fera de 'rei' i un altre per a què tinguera la corretja o el mocadoret. L'os astràgal del corder era l'objecte utilitzat en aquest joc que era llançat a l'aire pel jugador. Segons la posició en què havia quedat en caure es rebia premi o càstig. Hi existien quatre possibilitats. Panxa buida: el llançador no rebia ningun càstig. Panxa plena: qui feia de rei ordenava al de la corretja colpejar al palmell de la mà. Rei: si l'osset queia en una de les altres dues cares, la més llisa prenia el domini del rei. Corretja: si l'osset queia en la cara menys llisa, el llançador prenia la corretja. Això permetia les revenges quan es bescanviaven els papers del posseïdor de la corretja o del rei.

Enviar a per pansa o anar a dur pansa

Quan arribaven els parotets, els xiquets els acaçaven, molt especialment a les marettes que eren molt més grans i escasses. Els tallaven la cua i els posaven una palleta o bastonet lleuger i els amollaven de nou. Amb la ignorància dels infants, es creia que anaven a dur panses.

El sambori

Era un joc que ja practicaven els grecs a l'illa de Sicília. Una característica dels jocs infantils és la senzillesa i l'economia de recursos emprats. Aquest és el cas del sambori, molt arrelat al poble, especialment entre les xiquetes però que hem vist en diferents reportatges que ha estat utilitzat en molts altres llocs o països. Amb un tros de clarion, algeps o calç es marcava sobre la vorera, preferiblement pavimentada, un rectangle gran subdividit en altres més menuts i numerats correlativament.

Cadascuna de les xiquetes botava a peu coix, espentant amb la punta del peu una tella de rectangle a rectangle, segons l'ordre prèviament establert. Al principi del joc, la tella es podia llançar amb la mà o el peu i, tot seguit, se saltava a peu coix de quadre en quadre fent el recorregut. Es podia descansar en caselles ja determinades des del principi. Si la tella eixia fora del quadre corresponent, parava damunt la ratlla, pegava més d'una volta a la tella o la mateixa jugadora tocava l'espai exterior o xafava la ratlla, pagava. Hi havia diverses classes de samboris (de cinc, de sis, de deu números) i també modalitats de joc.

Pic i pala

Era un joc molt escampat per totes les comarques valencianes i que admet diverses denominacions. Es jugava per equips o de manera individual, que era la comuna que practicaven els nostres joves. El joc consistia a colpejar en primer terme un palet d'unes mesures entre deu i quinze centímetres de llargària anomenat «xem», molt semblant al tellol del forcat, i fer-lo saltar de terra, on es dipositava amb la «pala», és a dir una fusta ampla més o menys plana. Quan estava en l'aire es tornava a colpejar amb ella intentant llançar-lo tan lluny com fóra possible. Guanyava el xiquet que l'enviava més lluny.

La cadireta

Havent d'escondit, els xiquets i xiquetes agafaven unes cadires i les ordenaven en cercle. El qui pagava es posava dret al centre del rogle i deia «Cadireta neta, el qui s'alça ja no s'assenta» i tot seguit i, amb la major cura i rapidesa possible, s'alçaven tots per canviar de lloc, moment que aprofitava la xiqueta o el xiquet que pagava per intentar seure. Si ho aconseguia, qui havia quedat sense cadira pagava i el joc tornava a repetir-se fins que es cansaven.

A boletes

Aquest és un joc que es practica per tot arreu del món, ja eren conegudes fa 3000 anys a Egipte. A Roma era un joc molt popular. Les boletes són esferes d'argila cuita, pedra, vidre, metall... i de mides molt diferents tot i que les més comuns al nostre país eren d'un centímetre i mig de diàmetre. De variants del joc de les boletes n'hi moltes, perquè bàsicament consisteix a llançar una boleta amb la mà per aproximar-la a la del contrari. Una de les variants més comunes de Xeraco era la següent:

Per començar a jugar, es marcava una ratlla a uns dos metres del terreny de joc i els xiquets se situaven drets darrere d'ella i llançaven les boletes cap a l'àrea on devia discórrer la partida, segons l'ordre preestablert. Es construïen una sèrie de clotets i canaletes que s'enllaçaven i servien de refugi. A partir d'aquest moment, se seguia jugant, però «ajupits» i la boleta, tot i que es podia «ticar», és a dir, impulsar amb diversos dits, sempre havia d'intervenir el dit gros. Quan una boleta tocava o pegava a una altra, l'amo d'aquesta en donava una a qui li l'havia pegat i tornava a tirar de la mateixa manera. Si queia al cauet, també podia repetir la tirada. Cada jugador tirava la boleta

una sola vegada per tandes fixades, però qui feia cauet, tornava a tirar immediatament després i no s'hi valia «a fusar», és a dir, traure la boleta del cauet arrossegant-la amb el dit o amb la mà. També era molt habitual que els xiquets es feren algunes de les seues boletes amb fang assecat al sol.

Guanyava qui més boletes havia aconseguit dels altres. Algunes variants usaven de bòtils i rafelins per a jugar-hi.

El rogle o la trompa

Es jugava amb un objecte de fusta de forma oval acabat en un clau de metall, anomenat trompa al qual s'enrotllava un cordell o llença acabat amb un nuc gros o un nuc amb una gometa de les antigues botelles de gasosa, amb el qual és llançava amb força per fer-la «ballar» a terra. Tot i que hi havia moltes maneres de jugar, la més habitual consistia a dibuixar un cercle gran en terra i un de més petit, concèntric, de mides convingudes. Amb la llença es feia ballar la trompa dins el cercle procurant que al final no es quedara dins. Les trompes que es quedaven a l'interior, es recollien i es posaven en un cercle menut situat al centre, de manera que l'altra part del joc consistia a tirar la trompa cap a les que es trobaven dins el cercle menut amb dues finalitats: trencar-ne una qualsevol o traure-la per a quedar-se-la. En aquesta part del joc, estava permès canviar les trompes i posar aquelles que estaven més gastades o les més velletes

per protegir i conservar les més bones o balladores. També es podien traure fent-les pujar ballant al palmell de la mà o colpejant-la. Tipus de trompes: trompellot, carrasca, capona, petaca, barranca...

Les birles

A Egipte ja es jugava a aquest joc, però degueren ser els romans qui l'escamparen arreu de l'Imperi. Ací a les nostres terres, degué arribar amb la conquesta, doncs Jaume Roig (1460) al seu segon llibre diu «Per reduir-la jugava birla/ sovent ab ella, joc d'escampella». Queda clar que aquest joc tan antic ha arrelat als nostres pobles i en cada contrada té la seua manera particular de jugar-se. L'equipament del joc constava de sis element circulars de fusta amb una base plana i d'uns vint centímetres de llarg per quatre de diàmetre que podien prendre diverses formes anomenades birles i els birlots o birlonxos que són una mena de mànecs de fusta d'uns cinc centímetres de llarg. També solien utilitzar-s'hi boles fusta. Es plantaven a terra formant dues

rengleres de tres birles separades a una distància aproximada igual que el diàmetre del cul

de la birla. Es ju-

gava de manera

individual o per

equips. Abans a

començar s'acor-

dava l'ordre de ti-

rada. Generalment,

de manera indivi-

dual, cada jugador

disposava de dues o

tres vegades seguides

per tirar i en cadascuna

d'elles es tiraven tres

birlots. Fins que no

s'acabara la tanda de

cada jugador, no es

podien tocar les peces

que estaven en terra. L'objectiu del joc era tombar les cinc birles i deixar-ne una plantada. Es comptava un punt per birla tombada, deu si sols en quedava una plantada i cap si es tombaven totes. Quan el joc era per equips, generalment de dos o tres, es comptaven els punts de la totalitat dels jugadors.

La corda

Aquest era un joc que es practicava al llarg de tot l'any, però de manera molt especial durant els dies de Pasqua i de Sant Vicent, on es cantaven tot un seguit de cançons molt divertides. De la colla de jugadores, es decidia quines d'elles havien de «donar la corda», la qual cosa es feia generalment «passant la corda». Les xiquetes a qui tocava pagar per primera vegada, sostenien la corda pels dos caps, una enfront de l'altra i la feien rodar o volar amb un ritme constant a l'altura aproximada d'una persona. Una de les dues xiquetes dirigia el joc. La resta de jugadores es posaven en cua a un dels extrems i segons la manera de botar que es decidira (n'hi havia moltes) anaven entrant a botar. Aquella que s'enganxava amb la corda, entrava fora temps o no seguia la norma estipulada, pagava i era substituïda per una de les xiquetes que menaven. Algunes de les maneres de donar corda eren:

- ◆ Entraven de cara una darrere l'altra «a seguir» i botaven cada volta que la corda tocava terra sense perdre bot i eixir-ne.
- ◆ Entraven dues xiquetes una per cada extrem a la vegada.
- ◆ Entrava una xicona al primer bot, després una al segon, i també podia entrar-ne una altra al tercer bot i així successivament.
- ◆ 'Cebeta'. Donaven corda molt ràpidament fins que la saltadora pogués aguantar abans d'enganxar-se amb la corda.
- ◆ 'Barqueta'. Es donava amb molta suavitat, oscil·lant la corda de manera pendular sense fer la volta completa.
- ◆ Donar a ritme molt lent.
- ◆ Botar totes les xiquetes que capigueren dins la corda fins que s'enganxaven.

- ◆ Llançar un mocador en terra i arreplegar-lo mentre salten.
- ◆ Botar mentre es canta una cançó.
- ◆ Botar el més pròxim a un dels extrems.
- ◆ Botar entrant de cul.
- ◆ Alternar les modalitats de donar mentre es bota.

Harca

Fer harca és una expressió netament valenciana que designa un joc d'infants, i no tan infants, bastant perillós, però relativament habitual en determinades èpoques de l'any, sobretot a l'eixida de l'escola. Usat en època medieval com un crit de guerra: «Harca, harca!» quan es reunien per avalotar-se, com acostumaven els xiquets de Xeraco de cada bándol. Etimològicament la paraula harca prové de l'àrab hárka en el sentit de «milícia de moros», segons el savi Coromines, que el relaciona amb l'àrab clàssic háraka, amb el significat de marxa o expedició, militar, s'entén. Com als altres pobles valencians, els xiquets es dividien en dos bàndols enfrontats que se situaven estratègicament per tirar-se pedres amb la discutible intenció de fer-li un bony al cap del contrari. Moltes vegades es tornava a casa amb un «trau» al front, tot xorrant de sang. Una alternativa més suau que les pedres, sovint utilitzada, era fer harca amb tabolls, taronges verdes o de repom. En aquest cas es corria el perill de ser multat pel guarda de terme o pel propietari del bancal. Encara es recorden les harques entre els xiquets de Xeraco i Xeresa o entre els de l'Alqueria i el Raval.

Amb regles tradicionals

Capitulet

A poqueta nit era el millor moment per a jugar-hi. Xiquetes i xiquets es reunien i s'assenyalava el lloc on es deixava la pedra, el 'marro'; després se sortejava qui pagava. Qui pagava es tapava els ulls, recolzava el front a la paret i dia en veu alta «Capitulet a la una, Capitulet a les dos, Capitulet a les tres» i començava a contar 1, 2, 3... fins on s'havia acordat al principi del joc. La resta de xiquets i xiquetes al crit de «Capitulet al cantonet» corrien cametes al cul per amagar-se per tot arreu, però sense anar molt lluny. Quan la jugadora que pagava descobria algun company, anava corrent cap on estava la pedra, anomenada marro, i colpejant-la deia: «Capitulet per (*nom del xiquet*) que està en (*tal lloc*)» i així continuava el joc fins que tots i totes eren descoberts, llavors s'acabava el joc i pagava el primer o primera que s'havia descobert. Quan es descobria algú que estava a una distància prudencial de la pedra, eixia corrent i si arribava abans que el jugador que pagava deia: «Capitulet per tots» i pagava la mateixa xiqueta o el mateix xiquet al joc següent.

Mare carabassera / Pare carabassot

Tots els xiquets i xiquetes seien formant un rogle i el que feia de 'mare carabassera' els numerava correlativament i començava el diàleg de forma rapidíssima. Si algun dels participants no contestava correctament, pagava 'penyora'. Quan la mare carabassera disposava d'un nombre determinat de penyores, cadascun dels propietaris havia de pagar per recuperar l'objecte dipositat com a penyora. El diàleg era el següent, però de forma accelerada:

— Mare carabassera: Tinc una carabassera que té «tres, quatre, etc.» carabasses.

— Xiqueta 3: Com que tres carabasses?

— M. c.: Què quantes?

— Xiqueta 3: Deu carabasses!

— Xiquet 10: Com que deu carabasses?

— M. c.: Que quantes?

— Xiquet 10: (*deia un altre número*)

També pagava penyora qui s'equivocava en el diàleg. Per recuperar les penyores, el propietari havia d'executar les ordres de la mare carabassera, per exemple: cantar una cançó, besar un xic o una xica, fer una volta al rogle amb la cama coixa...

Conillets a amagar

En primer lloc es decidia qui faria de mare, càrrec que queia en el major i qui seria el caçador, la qual cosa duia més entrebancs. Si no es posaven d'acord es d'escondia. Els qui feien de conillets s'amagaven mentre la mare recitava la cançoneta i li tapava els ulls a la llebre:

Conillets,[a] amagar
que la llebra va a caçar
de nit i de dia
quan toca l'Ave Maria.
Conillets! Conillets!, ja esteu ben amagadets?
Ja!
Sí!
No!
A buscar a ton pare i a ta mare!

Els conillets responien JA, SÍ o NO. Si la resposta era negativa es repetia la mateixa operació anterior fins que tots s'hagueren amagat. Quan responien afirmativament, la llebre anava a buscar els conillets i quan n'agafava algun li tocava pagar. No obstant si el conillet era bastant ràpid i arribava abans que la llebre al lloc on es trobava la mare, se salvava.

Passar-la

Als llocs més insospitats com la classe, el cinema, la missa... la colla més queferosa de xiquets que per regla general solien seure junts, per passar-s'ho bé una estona i fer una mica de gresca, perquè estaven avorrits, començaven a donar-se colzades o palmadetes els uns als altres dient a la vegada «passa-la» i així la resta de companys de fila o columna anava passant-se-la d'un a l'altre fins que algú no volia o se'ls cridava l'atenció.

La tocadeta

Joc senzill, consistent a acaçar-se els uns als altres. Un xiquet era el caçador i havia de perseguir corrents els altres que fugien. Quan aconseguia tocar algú, els papers s'intercanviaven i el tocat es convertia aleshores en caçador.

La ultimeta

Quan la colla de xiquets havia decidit qui havia de pagar, començaven a córrer ràpidament per tot arreu del carrer o de la plaça, mentre el caçador comptava fins a deu, enllestint com un coet la faena de perseguir algú dels companys de joc. Quan aconseguia tocar algú d'ells deia: «Ultimeta!» i aleshores el jugador tocat pagava i es repetia l'operació de persecució. Quan es cansaven o sorgia alguna desavinença, el joc s'acabava.

Cassoleta de pernil

Una de les xiquetes de la colla es posava cara a la paret i tot seguit la resta darrere d'ella. Llavors, exclamava, per exemple: Ferro! I totes corrent a buscar qualsevol objecte que fos o continguéss a aquest metall. Pagava la xiqueta que no hi aconseguia de tornar amb l'objecte exigít. El joc seguia dient més paraules com fusta, cristall... Es cantava la següent cançoneta:

Cassoleta de pernil,
ferro, fusta, cristall,
repique, cel o terra.

La gallineta cega

Les jugadores es posaven en rogle i tot seguit es decidia quina havia de pagar. Després li tapaven els ulls amb un mocador. Ninguna s'havia de moure's del lloc que ocupaven.

Qui pagava es posava al centre mentre la jugadora que feia d'ama li pegava voltes perquè es despistara al temps que recitava el següent diàleg:

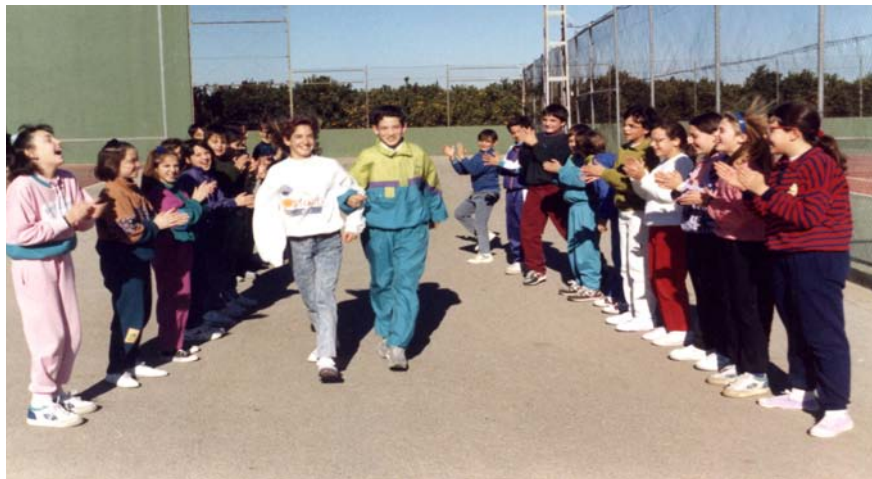

Gallineta, gallineta!
 Què has perdut?
 Una agulla i un canut!
 Busca-la per terra.
 No, no, que em faré cega!
 Busca-la per la ximenera!
 No, no! que em faré negra.
 Busca-la pel terrat.
 No, no! que em faré gat.
 Doncs, busca qui t'ha pegat!

Seguidament, les jugadores del cercle li pegaven palmades, mentre la gallineta cega havia d'agafar alguna de les xiquetes i endevinar qui era tocant-li la cara, el cabell, la roba... Si ho aconseguia, la xiqueta agafada pagava, en cas contrari, tornava a pagar la mateixa i el joc començava de nou.

La xata merenguera

«A l'estiu tota cuca viu», com diu el refrany. Els xiquets i xiquetes formaven dues files paral·leles a uns dos metres cadascuna i se situaven unes cara a les altres. A tots dos extrems posava una jugadora, segons la tanda establerta o seguint l'ordre en què s'havien situat. Cantaven una cançoneta acompanyada de palmadetes rítmiques mentre les xiquetes

de la punta es posaven a recórrer el passadís, botant amb les mans a la cintura i movent el cos com si ballaren, anant amunt i avall, creuant-se una amb l'altra mentre durava la cançó. Tan aviat com s'acabava la cançó, havien de traure dos jugadores noves i el joc tornava a començar.

La xata merenguera,
vuit, nou, deu,
com és tan fina,
trico, trico, trac,
com és tan fina,
lairó, lairó lairó, lairó, lairó.
Es pinta els colorets,
vuit, nou, deu,
amb gasolina,
trico, trico, trac,
amb gasolina,
lairó, lairó, lairó lairó.

La xa - ta me - ren - gue - ra (vuit, nou, deu),
pin - tael co - lo - rets (vuit, nou, deu),

com és tan fi - na (tri - co, tri - co, trac), com és tan
amb ga - so - li - na (tri - co, tri - co, trac), amb ga - so -

fi - na (lai - ró, lai - ró, lai - ró, lai - ró, lai - ró) es
li - na (lai - ró, lai - ró, lai - ró, lai - ró, lai - ró) ró).

El punyet

Els jugadors agafen un nombre determinat de pedretes (solen ser tres) posen les mans darrere l'esquena per ficar en una mà el nombre de pedretes que vulguen o no posar-ne cap. Tot seguit, cadascun dels jugadors mostra la mà tancada i diu un número per endevinar la suma de totes les pedretes en joc. Després, amb les mans obertes, es compten les pedretes. Guanya aquell que encerta el total. El joc es torna a repetir moltes vegades i a la fi guanya el joc del punyet el xiquet o xiqueta que més voltes ha encertat. Aquest joc també és utilitzat en altres accions dels adults quasi sempre relacionats en activitats festives com per exemple pagar una ronda de bar o escurar la paella després d'un dia de festa.

Fer pilotes de goma

Entre els valencians, el costum de jugar a la pilota ha esdevingut amb el pas dels segles l'esport nacional per excel·lència. En qualsevol cas, colpejar una pilota amb més o menys encert sembla un joc que els xiquets d'arreu del món hauran practicat alguna vegada al carrer superant civilitzadament aquell antic llançament violent i expeditiu de pedres o fruites conegut com "fer harca".

Ara bé, la confecció de la indispensable esfera per a la pràctica del joc ha suposat de vegades la utilització de tècniques artesanals d'allò més inversemblants per part de les criatures.

Amb fills, retalls menuts de tela o papers s'emmadeixava una petita bola i aprofitant un pneumàtic vell de bicicleta es tallaven tires fines i perpendiculars al neumàtic. Com les tires eren circulars, anaven embolicant-se per damunt de la bola de fils i s'obtenia una pilota del tamany desitjat i molt botadora.

Guaitar al cantó

Per acabar la jornada escolar el mestre ens feia cantar alguna cançó, però nosaltres ja pensàvem en la partida i el carrer on havíem de jugar. Teníem pilotes de badana i una de vaqueta. Ens embolicàvem els dits amb retalls de tela sobrants dels pantalons o camises que havíem demanat a les mares. Amb aquest material fèiem tires i al final les partíem en dos a la llarga per poder lligar-nos-les. A qualsevol carrer, asseguts en rotgle a la vorera calenta del sol (pantaló curt, espadenyes, cames encreuades) trèiem de les butxaques tota mena d'andròmines: vetes, tisoreta, cotó-en-pel, cartó, fils... Quin moment

tan interessant suposava aquell cercle de convivència, de celebració, quasi ritual. Amb la mà dreta embenàvem els dits de la mà esquerra, però l'operació inversa resultava molt complicada per que a la maldestra mà esquerra s'afegia tot el lligam dels didals, per tant demanàvem ajuda a algun altre xiquet per nugar les vetes.

Tot seguit triàvem els jugadors de cada equip valorant les característiques de cadascú per formar una partida igualada. Sempre s'ha dit allò de: la partida es guanya quan s'arregla". Acabats tots els preparatius, el joc més bonic d'aquella infància prenia embranzida amb el colp de treta.

Tanmateix calia estar alerta per prevenir un perill: l'agutzil. Un xiquet quedava guaitant al cantó per si de cas apareixia aquest personatge de sobte i ens furtava la pilota o amenaçava amb una multa.

Així en cas de perill el sentinella cridava:

— L'agutzil!

Aleshores tots els xiquets, cametes al cul, enganxàvem a córrer. Si esdevenia aquest incident, la vesprada encara es feia divertida. També ocorria sovint que la pilota s'encalava en algun balcó o a la teulada. En el primer cas, hissant-nos uns als altres intentàvem d'arribar per a baixar-la i si era a la teulada lligàvem un tros menut i perpendicular a la punta d'una canya ben llarga. Així furgàvem els rius i les teulades. Si ho aconseguíem, déiem «descansar la pilota».

No sempre aquestes operacions donaven bon resultat i el alguns casos resultaven arriscades. Per exemple si l'ama de la casa eixia granera en mà i ...altra correguda! Aquesta malifeta era la més divertida de totes. De tota manera sempre aconseguíem de jugar fora, en un carrer o en un altre, i comptàvem els punts: quinze, trenta, a dos, val i joc. Mentre la pilota s'arrossegava entre la pols del carrer, colpejava les reixes i balcons, feia corbes joioses quan algú raspava amb força o llançava una

bolea. Mai no ens cansàvem, perquè els xiquets no es cansen mai de jugar. Però un dia van asfaltar el carrer, aparcaren els cotxes i els amos dels cotxes no ens deixaren jugar. Aquell dia la pilota es va encalar als núvols després d'un bot de braç i ningú no va saber mai on havia anat a parar. Però per més que la buscàrem no la vam trobar enlloc i tots tornàrem a casa perplexos i preocupats.

Trapapobles (Lectures per a l'educació primària)

Antoni MARTÍ MILAN

Gandia: 1992

Aquest llibre s'acabà d'imprimir
als obradors de Sueca
de Gràfics Serveis Editorials
el dia 26 de desembre 2009

